

Cs. Sarnyai Vivien (ELTE): A zselicszentjakabi alapítólevél szórványairól

Okleveles szórványemlékeink hosszú ideje becses forrásai a történeti nyelvtudománynak, évtizedeken át azonban csupán az eredetiben és hiteles átiratokban fennmaradt diplomákat vizsgálták. A 11. század – a későbbi korokhoz képest – nyelvtörténeti szempontból adatszegénynek tekinthető, hiszen ebből a századból kevés az eredetiben fennmaradt oklevél. 2015 óta azonban jelentősen fellendült a másolatokban, interpolációkban (sőt akár a hamisítványokban) fennmaradt oklevelek nyelvészeti vizsgálata, SZÖKE MELINDA ugyanis kidolgozott egy módszert, amelynek alkalmazásával az ilyen formában ránk hagyományozódott oklevelek szórványait is integrálni lehet a nyelvi elemzésekbe (ehhez l. SZÖKE 2015). Az interpolált oklevelek nyelvészeti vizsgálata azért problémás, mert a másolatokat utólagos hozzátoldásokkal látták el, és nem lehet mindig egyértelműen eldönteni, hogy a szöveg mely részei lettek betűhűen átmásolva az eredetiből, és melyek a későbbi évszázadok hozzátoldásai. SZÖKE MELINDA komparatív módszerével azonban a szórványokat egymás mellé helyezzük, és hangtörténeti, helyesírás-történeti, morfématörténeti szempontból elemezzük, majd megállapítjuk, hogy mely század sajátosságait mutatják. A módszernek köszönhetően az elmúlt közel egy évtizedben több interpolációban fennmaradt oklevél integrálódott a nyelvészeti diskurzusba (l. pl. SZÖKE 2015; PELCZÉDER 2015; 2017; 2018; KOVÁCS 2018; PÓCZOS 2022; 2023). Az elmúlt években saját kutatásaimban azt a célt tűztem ki, hogy az interpolációban fennmaradt oklevelek szórványaiból is széleskörű nyelvtörténeti következtetéseket lehessen levonni a viszonylag adatszegény 11. századra vonatkoztatva. A szórványoknak olvasati rekonstrukciókat adok, vizsgálom a morfématörténeti sajátosságokat, a hangjelölési szokásokat, új megállapításokkal igyekszem gazdagítani a szövegbe illesztési módokról való ismereteinket (l. SARNYAI 2022a; 2022b; 2024). Az ilyen elemzésekhez azonban – ha interpolált oklevelekről van szó – elengedhetetlenül fontos a szórványalak-rekonstrukció. Ennek értelmében megállapítjuk, hogy a fennmaradt szöveg mely szórványai szerepelhettek már az eredeti kronológiai rétegben is, majd nyelvtörténeti elemzések segítségével rekonstruáljuk azt az alakot, amely formában a 11. században felbukkanhatott. Ezzel a módszerrel számos új szórvánnyal lehet gazdagítani e század korpuszát.

1061-ben Ottho ispán megalapította a zselicszentjakabi bencés apátságot. Az alapítólevél szövege hosszú évszázadokig ismeretlen volt az utókor számára. 1964-ben KUMOROVITZ L. BERNÁT (1964) fedezte fel és tette közzé az oklevél szövegét, minthogy azonban nem az eredeti oklevelet találta meg, hanem annak csak egy töredékét, amely Albert király 1438-ból származó oklevelében kap helyet (ebben átírja és megerősíti Zsigmond királyi személyes jelenléti bíróságának a zselicszentjakabi monostor kegyurasága ügyében 1422-ben kiadott ítéletlevelét), ezért a történelemtudomány kételkedve fogadta, később viták alakultak ki arról, hogy mennyiben tekinthető ez hiteles szövegnek, s nem pusztán hamisításról van-e szó. A történelemtudomány jelenlegi álláspontja szerint az 1438-as oklevélben valóban a zselicszentjakabi adománylevelének a hiteles átirata található néminemű összevonással és rövidítéssel. Az oklevélben 45 szórvány helyezkedik el, melyeknek nyelvtörténeti vizsgálatára, elemzésére ezeddig nem került sor. Előadásom középpontjában a zselicszentjakabi alapítólevél szórványainak forrásértéke áll, továbbá bemutatom a szórványalak-rekonstrukció módszerét az oklevél néhány szórványán keresztül.

Irodalom:

- DHA. = *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196.* Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* A Magyar Névtanár Társaság Kiadványai 48. Debrecen, Debreceni Kiadó.
- KUMOROVITZ L. BERNÁT 1964. A zselicszentjakabi alapítólevél 1061-ből. „Pest” legkorábbi említése. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 16: 43–84.
- PELCZÉDER KATALIN 2015. A Bakonybéli összeírás nyelvtörténeti forrásértéke. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 55–68.
- PELCZÉDER KATALIN 2017. Kajár birtok helynevei a Bakonybéli összeírásban. *Magyar Nyelv* 113: 210–225.
- PELCZÉDER KATALIN 2018. A Bakonybéli összeírás két szórványáról (*Tener ere és Sar*).
- PÓCZOS RITA 2022. A Pannonhalmi apátság alapítólevelének nyelv- és névtörténeti forrásértékéhez. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 18. 7–42.
- PÓCZOS RITA 2023. Egyszeri előfordulású birtoknevek a Pannonhalmi apátság összeírásában. *Magyar Nyelvjárások* 61: 697–712.
- SARNYAI VIVIEN 2022a. Szent István veszprémi püspökségnek írt adománylevele mint nyelvtörténeti forrás. *Magyar Nyelv* 118: 289–300; 444–459.
- SARNYAI VIVIEN 2022b. A szövegbe illesztés módjai Szent István Veszprémi püspökségnek írt adománylevelében. *Névtani Értesítő* 44: 49–58.
- SARNYAI VIVIEN 2024. A pannonhalmi apátság 1001-es alapítólevele szórványainak olvasati rekonstrukciója. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 18. (Megjelenés előtt)
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* A Magyar Névtanár Társaság Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.